

Л.О. Ставицька

**ГЕНДЕР:
МОВА,
СВІДОМІСТЬ,
КОМУНІКАЦІЯ**

Київ-2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. ПРОФЕСОР ЛЕСЯ ОЛЕКСІЇВНА СТАВИЦЬКА	7
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ. ДОПОВІДЬ ЛЕСІ ОЛЕКСІЇВНИ СТАВИЦЬКОЇ НА КИЇВСЬКОМУ МІСЬКОМУ СЕМІНАРІ З ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ	11
РОЗДІЛ 1. ГЕНДЕР: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	19
1.1. Термінологічна сутність поняття “гендер”	19
1.1.1. Інституалізація статі	21
1.1.2. Ритуалізація статі	23
1.2. Гендерні дослідження на сучасному етапі: філософія, проблематика, методологія	23
1.2.1. Гендерні дослідження в контексті постмодернізму	23
1.2.2. Зв’язок гендерних студій у лінгвістиці з феміністським рухом	24
1.2.3. Міждисциплінарний характер гендерних лінгвістичних досліджень	25
1.2.4. Лінгвістичні напрями гендерних досліджень	26
1.3. Лінгвогендерологічні терміни й поняття	33
1.3.1. Гендерний стереотип	33
1.3.2. Гендерна роль	39
1.3.3. Гендерна метафора	39
1.3.4. Тілесна метафора	43
1.3.5. Гендерно марковані одиниці	44
1.3.6. Мовний сексизм	45
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЛІНГВОГЕНДЕРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ	46
2.1. Методологічна база та термінологічно-понятєвний апарат лінгвогендерологічних студій	47
2.2. Сучасна мовна політика в Україні і світовий гендерний рух	48
2.3. Дискурсивно-когнітивна парадигма лінгвогендерологічних студій	50
2.3.1. Дискурсивні дослідження (соціолінгвістичний аспект)	51
2.3.2. Мовленнєві й комунікативні стратегії	52
2.3.3. [Аналіз гендерного аспекту художнього тексту]	54
2.3.4. Когнітивна парадигма	56
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ КОНЦЕПТИ «ЧОЛОВІК» І «ЖІНКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	59
3.1. Гендерна фразеологія: проблеми, напрями, перспективи	59
3.2. Об’єктивація концептів «ЧОЛОВІК», «ЖІНКА» в українській фразеології	65

3.2.1. Мікроконцепт «СУБ'ЄКТНА НОМІНАЦІЯ»	65
3.2.2. Мікроконцепт «ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНОСТІ»	67
3.2.3. Мікроконцепт «БІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ»	88
3.2.4. Мікроконцепт «ВНУТРІШНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ»:	96
3.3. [Концептуалізація ЧОЛОВІКА і ЖІНКИ у серії стереотипів-кліше] ..	159

РОЗДІЛ 4. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СТРУКТУРІ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ (за даними психолінгвістичних асоціативних експериментів 1979-2004 рр.) .....

4.1. Теоретичні аспекти дослідження мовної свідомості	167
4.2. Гендерний вимір мовної свідомості	171
4.3. Джерельна база дослідження гендерно маркованої лексики у структурі мовної свідомості українців	172
4.4. Методика проведення ланцюгового АЕ	174
4.5. Асоціативний портрет чоловіка, українського чоловіка, чоловіка одруженого, батька, жінки, української жінки, дружини, матері	176
4.5.1. Мікроконцепт «СУБ'ЄКТНА НОМІНАЦІЯ»	176
4.5.2. Мікроконцепт «ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНОСТІ»	185
4.5.3. Мікроконцепт «ФІЗИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ»	189
4.5.4. Мікроконцепт «БІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ»	195
4.5.5. Мікроконцепт «ВНУТРІШНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ»	198
4.5.6. Мікроконцепт «СОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ»	221
4.5.7. Мікроконцепт «ОЦІННО-ХАРАКТЕРИСТИЧНІ ОЗНАКИ»	227
4.6. ОБРАЗНА СТРУКТУРА ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ ЛЕКSEM	237
4.6.1. ТАКТИЛЬНІ ОБРАЗИ	237
4.6.2. ЗВУКОВІ ОБРАЗИ	238
4.6.3. КОГНІТИВНІ ОБРАЗИ	238
4.6.4. ФІТОМОРФНІ ОБРАЗИ	240
4.6.5. ЗООМОРФНІ ОБРАЗИ	241
4.6.6. ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПОНЯТТЯ	242
4.6.7. ЧАСОВІ ПОНЯТТЯ	242
4.6.8. МІКРОПОРТРЕТИ	243

РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЇ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК .....

5.1. Психофізіологічні детермінанти вербальних та комунікативних навичок чоловіків і жінок	244
5.2. Комунікативні стратегії жінок і чоловіків (короткий теоретичний огляд основних тенденцій)	249
5.3. Аспекти спілкування між жінками й чоловіками, пов'язані з мовним кодом	263
5.3.1. Фонетика	263
5.3.2. Морфологія	266

5.3.3. Словотвір	269
5.3.4. Лексика	270
5.3.5. Фразеологія	276
5.3.6. Синтаксис	276
5.3.7. Засоби образності (метафора, порівняння)	277
5.4. Комунікативні стратегії чоловіків і жінок у вживанні ненормативної лексики	284
5.4.1. Арго	284
5.4.2. Жаргон	284
5.4.3. Жіночі й чоловічі профілі жаргонного вокабуляру	286
5.5. Гендерні аспекти інвективи й обценної лайки	287
5.5.1. Обценна лайка в чоловічому світі	287
5.5.2. Лайка в жіночому світі	292
5.5.3. Мотиви вживання вульгарної інвективи	296
5.5.4. Інвектива в інтеракціях «жінка – жінка», «жінка – чоловік»	298
5.6. Прокльони	303
5.6.1. Дівчина (жінка) – адресат прокльону	305
5.6.2. Дівчина (жінка) як адресант прокльону	305
5.6.3. Хлопець (чоловік) – адресант прокльону	307
5.6.3. Паритетність чоловічих і жіночих ролей у прокльоні	307
5.7. Мовчання	308
5.7.1. Метафізика жіночого мовчання	308
5.7.2. Комунікативно значиме чоловіче й жіноче мовчання	311

РОЗДІЛ 6. ГЕНДЕРНІ ВИМІРИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ...314

6.1. [Класифікація невербальних кодів]	314
6.2. [Гендерний аспект паравербальних засобів]	316
6.2.1. Гендерна диференціація просодичних рис	316
6.2.2. [Парамовна невербальна поведінка жінок та чоловіків]	319
6.3. [Гендерні проєкції кінесики]	322
6.3.1. Вирази обличчя	322
6.3.2. Жести, рухи тіла, пози	327
6.4. [Гаптика]	333
6.5. [Окулесика]	336
6.5.1. [Гендерні особливості окулесної поведінки]	336
6.5.2. [Комунікативний жест перший погляд]	340
6.5.3. [Про діалог очей гомосексуально орієнтованих осіб]	343
6.6. [Проксеміка]	343
6.6.1. Простір жінки	345
6.6.2. Простір чоловіка	346
6.6.3. [Комунікативне значення дистанції між партнерами]	348
6.6.4. Комунікативна дистанція і вік	349

6.6.5. Комунікативна дистанція й антропометричні характеристики	350
6.6.6. Етноспецифіка комунікативної дистанції	350
6.7. [Системологія]	351
6.7.1. Ритуально-обрядова семіотика жіночого й чоловічого одягу	352
6.7.2. Одяг, мода, еротика	354
6.7.3. Чоловічий одяг у перспективі соціально значущих смислів	358
6.7.4. Аксесуари, прикраси	361
6.7.5. Зачіски	364
6.8. [Гастика]	366
6.8.1. Скільки людина їсть	367
6.8.2. Що людина їсть	368
6.8.3. Як людина їсть	368
6.9. Гендерний вимір ольфакторної комунікації	369
ДОДАТОК 1	380
ДОДАТОК 2. ДАНІ АСОЦІАТИВНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ, ПРОВЕДЕНИХ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 1974-2009 рр.	385
ЛІТЕРАТУРА	413
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ Д.Ф.Н., ПРОФ. ЛЕСІ ОЛЕКСІЇВНИ СТАВИЦЬКОЇ	430
РЕЦЕНЗІЇ НА ПРАЦІ Л.О. СТАВИЦЬКОЇ	438

ПРОФЕСОР ЛЕСЯ ОЛЕКСІЇВНА СТАВИЦЬКА (24 листопада 1962 – 7 серпня 2010)

Леся Олексіївна народилася 24 листопада 1962 року в м. Києві. Батько – філолог, літературознавець, мати – лікар. Леся Олексіївна прийняла естафету від свого батька – відомого літературознавця Олексія Феодосійовича Ставицького, дослідника творчості Лесі Українки, автора відомого, талановитого коментаря до «Енеїди» Івана Котляревського.

Після закінчення (1983 р.) з відзнакою Київського державного педагогічного інституту ім. О.М. Горького (тепер Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова) і нетривалої роботи вчителем української мови і літератури в середній школі № 237 м. Києва Леся Олексіївна розпочала свій науковий шлях з дослідження поезії Миколи Бажана, вступивши до аспірантури при Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (захистила кандидатську дисертацію в 1987 р. на тему «Семантика лексичних і синтаксичних одиниць у поезії М.П. Бажана»), працювала на посаді молодшого наукового співробітника відділу стилістики і культури мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні.

З 1988 р. по 1990 р. Леся Олексіївна працювала старшим викладачем кафедри стилістики в Київському державному педагогічному інституті ім. О.М. Горького. Протягом 1991-1994 рр. навчалась у докторантурі при Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні. Темою її докторської дисертації, захищеної в 1996 р., стала творчість українських поетів-неокласиків і митців розстріляного відродження «Естетика слова в українській художній літературі 20-30 рр. XX ст. (системно-функціональний аспект)».

З 1994 р. по 1999 р. Л.О. Ставицька працювала старшим науковим співробітником відділу стилістики і культури мови Інституту української мови НАН України, а невдовзі очолила новий, щойно створений відділ у цьому Інституті й з притаманною їй енергією взялася за неосяжні проблеми української соціолінгвістики, як вона казала, «несолов'їні проблеми нашої солов'їної». Леся Олексіївна кликала до того, щоб, керуючись «соціолінгвістичною оптикою» (теж її вислів), мовознавці вивчали мову саме такою, якою вона є в буденній реальності, «без табу». Її цікавили різні мовні явища – і наш неоконкретний суржик, і різноманітні арго, і мова політиків, і дискурс київської маршрутки, а останнім часом – «гламурна лексика».

У 2007 р. Л.О. Ставицькій було присвоєно вчене звання професора зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

За досить короткий час наукового життя професор Л.О. Ставицька оприлюднила близько 140 наукових праць, серед яких монографія

«Естетика слова в українській поезії 20-30-х рр. ХХ ст.» (2000), «Короткий словник жаргонної лексики української мови» (2003), «Український жаргон» (2005) – переможець конкурсу «Книжка року 2005», її розлога монографія «Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови» (2005) названа серед видань, які звернули на себе увагу української спільноти до 15-річчя незалежності України. «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників» (2008), а також численні статті та праці з питань теорії та історії поетичної мови, двомовності, теорії і практики комунікації, субстандартної лексики української мови, гендерної лінгвістики, мовної політики в Україні широко відомі науковій спільноті.

Під її керівництвом вийшла колективна монографія «Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти» (2007) та збірник «Соціолінгвістичні студії» (2010)... Але й те, що перелічено, аж ніяк не вичерпує повноти наукових зацікавлень Л.О. Ставицької.

Протягом 2003-2006 рр. Л.О. Ставицька керувала Київським міським семінаром з гендерної лінгвістики, перше засідання якого відбулося 12 грудня 2003 року. Для участі в семінарі запрошували науковців, аспірантів, студентів, незалежних дослідників та представників жіночих та молодіжних громадських організацій, які працювали у сфері дослідження гендерних аспектів мови й мовлення та були зацікавлені в обміні інформацією, обговоренні досліджуваних проблем і широкому впровадженні гендерної методології в наукову практику, а також фахівців із суміжних гуманітарних наук і галузей.

Леся Олексіївна Ставицька на першому засіданні Київського міського семінару з гендерної лінгвістики виступила з доповіддю «Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики»*, у якій накреслила найважливіші аспекти вивчення гендерної лінгвістики, що потім знайшли втілення у численних її працях, статтях, наукових дослідженнях її аспірантів і, зрештою, у монографії, яку пропонуємо читачам.

Л.О. Ставицька провадила активну науково-педагогічну діяльність. Під керівництвом професора Л.О. Ставицької виконано й захищено з 2003 по 2009 р. 7 кандидатських дисертацій, за сумісництвом вона працювала на посаді професора кафедри української лінгвістики Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди (2001-2005), Кам'янець-Подільського державного університету (2005-2006). Очолювала державну екзаменаційну комісію у Херсонському державному університеті (2002 р.).

Л.О. Ставицька була удостоєна стипендії Президента України 1997-1999 рр., а також брала участь у зарубіжних стипендіальних програмах: The Eugene and Daymel Shklar Fellowship in Ukrainian Studies, Гарвардський науковий інститут (США, Кембридж, лютий –

* Текст цієї доповіді подаємо замість вступу до монографії, який Леся Олексіївна сама, на жаль, написати не встигла.

червень 2006); Kasa im. Józefa Mianowskiego (м. Варшава, Польща, квітень-червень 2008 р.).

Л.О. Ставицька взяла участь у численних міжнародних конференціях, конгресах, симпозіумах. Найважливіші з них: XIV Міжнародний з'їзд славістів (Охрид, Македонія, 2008 р.), Міжнародний симпозіум «Гумор і лінгвістика / фольклор» (м. Сексард, Угорщина, 2007 р.), Міжнародний симпозіум «Трасянка і суржик. Наслідки білорусько-російської та українсько-російської мовної взаємодії» (м. Ольденбург, Німеччина, 2007 р.); Міжнародна конференція «ASN 11th Annual Convention» (м. Нью-Йорк, США, 2006 р.); II Міжнародний симпозіум україністів (м. Оломоуць, Чехія, 2006 р.); Міжнародна конференція «Ucraina irredenta» (м. Краків, Польща, 2006 р.), конференція «Думаючи про Європу» (м. Брашов, Румунія, 2003 р.); конференції з проблем стилістики і соціолінгвістики (м. Ополь, Польща, 1992, 1999 рр., Іспанія, 2010), Міжнародні конгреси МАУ (Харків – 1996, Одеса – 1999, Чернівці – 2002, Донецьк – 2005, Київ – 2008).

Разом з Львівським національним університетом ім. Івана Франка відділ соціолінгвістики готував і проводив Всеукраїнський соціолінгвістичний семінар (2005 р., 2007 р., 2008 р.). Леся Олексіївна добре розуміла, що дослідження різнорідних явищ має допомогти краще усвідомити, що саме потрібно для того, щоб функціонування української мови поступово наблизилося до нормального стану, притаманного повнофункціональній мові. Цими ідеями вона захопила велику когорту мовознавців, які зголосилися на її заклик і з'їхалися зі всієї України, а дехто – з-за кордону, на організовану нею в березні 2010 р. міжнародну конференцію «Українська соціолінгвістика поч. XXI ст.: напрями, здобутки, перспективи».

Л.О. Ставицька плідно працювала у сфері лексикографічної інтерпретації та науково-теоретичного осмислення ненормативного лексику української мови. Праці з цієї проблематики викликали жваве зацікавлення не тільки наукової громадськості, а й українського соціуму загалом. Вона була публічною людиною, виступала на радіо, телебаченні, дала понад 20 інтерв'ю друкованим ЗМІ та інтернет-виданням.

Леся Ставицька любила українську мову, вільно володіла російською, англійською, польською мовами.

Найбільше захоплення в її житті – подорожі до нових країн, міст і читання розумних книжок. Її життєве кредо – «Жодного дня без роботи!».

Сповнена планів на майбутнє, Леся Олексіївна мала до 2011 року видати монографію про мовний світ чоловіків і жінок, а також працювала над словником українського субстандарту «Лайливі і зневажливі номінації осіб. Прокльони». І от цей надпотужний творчий процес раптово, незбагненно обірвався... 7 серпня 2010 року не стало людини, яка залишила цей світ у розквіті сили, краси, слави, таланту,

ПЕРЕДМОВА

маючи всього 47 років! У її персональному комп'ютері залишилася незакінчена книга. Колектив відділу соціолінгвістики (з люб'язної згоди родичів Лесі Олексіївни) підготував рукопис до оприлюднення. Звичайно, книга не має того вигляду, в якому бачила її сама авторка, бо не можна вгадати її думок, не зафіксованих у слові. Деякі з них висловлені лише схематично, у планах було їх остаточне випрацювання. Не повністю оформлений і науковий апарат дослідження: бракує деяких посилань, відсутні окремі бібліографічні дані. Зважаючи на те, що Леся Олексіївна добре володіла англійською мовою, користувалася зарубіжними бібліотечними фондами тощо, у її праці багато цитат та покликань з іншомовних джерел. Ми не змогли відтворити всі її посилання, тому деякі праці не потрапили до списку використаних. У зв'язку з цим посилання на джерела, відсутні у списку, у тексти монографії позначено зірочкою перед квадратними дужками. Утім, вважаємо, що й у такому вигляді книга зацікавить багатьох і надасть поштовх для власних роздумів. Водночас, її публікація закріплює за Л.О. Ставицькою авторське право на цей матеріал і дає змогу іншим авторам посилатися на нього у власних дослідженнях.

Тетяна Сукаленко, Володимир Труб, Світлана Соколова

Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики

(Доповідь Лесі Олексіївни Ставицької на Київському міському семінарі з гендерної лінгвістики, перше засідання)

Останнє десятиліття в мовознавчій науці означене переходом від лінгвістики «іманентної», структурної, до лінгвістики антропологічної, яка розглядає явища мови в тісному зв'язку з людиною, її мисленням та духовно-практичною діяльністю. Антропоцентричний підхід (принцип) – ця словосполука фігурує в сучасному українському дискурсі: у назвах конференцій, навчальних посібників, дисертаційному апараті тощо. Але чи приділяється належна увага вивченню різноманітних дискурсивних практик «тут і тепер» у їх людському вимірі, чи відповідає сучасна українська лінгвістика на питання, хто, кому, як, коли, у якій формі і з яким ефектом говорить про світ? Ні.

Слід визнати, слова, сказані Ю. Карауловим понад 16 років тому, не втрачають своєї актуальності:

«Сучасна лінгвістична парадигма (історична, соціальна, системно-структурна, психологічна) залишається все ж таки нелюдною, позбавленою присутності живої людської духовності; вона позначена неспівмірністю між науковими цінностями, що сповідуються, цілями, технічними прийомами, а часто і самими продуктами дослідницької діяльності – і масштабами індивідуально-особистісного, суб'єктивного людського начала. Вигнання людського з її меж – природна плата лінгвістики за її прагнення бути максимально об'єктивною». Таке вигнання – природна передумова антидуховності наукового дослідження, що приховує небезпеку кризи науки та й зрештою робить лінгвістику далекою від тих динамічних соціокультурних процесів, а отже, й нецікавою для системи гуманітарних знань і для соціуму в цілому, коли рядовий учасник соціуму поняття найменшого не має, як його мова репрезентує його ж глибинну людську сутність, себто яким він є у мові.

Антропоцентрична лінгвістична парадигма існує в ракурсі між-дисциплінарної взаємодії з психологією, теорією комунікації, етнологією, культурологією, соціологією, когнітологією, семіотикою. І в цьому виявляється синергетична оптика бачення того, що відбулося і нині відбувається з мовою та інтерпретованим людиною світом. І головне в цьому баченні – людина як найвища цінність і свобода як модус її існування.

Живе людське начало – це мовна особистість у своєму конкретно-людському вимірі: етнокультурна належність, вік, стать, професія,

освіта та ін., це мовне варіювання на тлі лінгвістичних інваріантів. Іншими словами, така мовна особистість постає об'єктом вивчення соціолінгвістики, яка, за словами Клода Ажежа, вивчає «тотожне» не просто «в собі», а в образі тисячі облич «іншого».

Соціолінгвістичними перемінними прийнято вважати гендерні відмінності в мові. Феміністська лінгвістика як результат Нового жіночого руху в США і Німеччині в кінці 60-х на початку 70-х років інституалізувала гендерні дослідження в мовознавстві цих країн, на сьогодні можна говорити також про гендерний бум на терені Східної Європи, відокремлений від феміністичної парадигми. Зокрема, з 80-х років минулого століття спостерігається зростання інтересу до гендеру у російській лінгвістиці, утворена при Московському лінгвістичному університеті Лабораторія гендерних досліджень активно провадить дослідження у цій царині, консолідує науковців Росії, СНД, європейських країн, організовуючи, починаючи з 1999 р., Міжнародні конференції «Гендер: мова, культура, комунікація». Стійкий інтерес до лінгвістично зорієнтованої гендерної проблематики спостерігається в Україні, щоправда, на кафедрах російської та іноземних мов. Маю на увазі праці М. Холода, Олени Горошко, автора психолінгвістичних праць з проблем гендерно маркованої мовної свідомості російськомовного населення України. У Луганському державному педагогічному університеті, на кафедрі російського мовознавства, очолюваній Ларою Миколаївною Синельниковою, активно проводяться дослідження такого гатунку; проблем гендерної зумовленості функціонування мови торкаються у своїх дослідженнях, у т. ч. монографічних, Наталя Бардіна («Языковая гармонизация сознания»), Надія Баландіна («Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті»), Тетяна Ковалевська («Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування»), Галина Яворська («Прескрептивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада»); чимало цікавого в річищі проблеми «гендер і лінгвістика» містить соціологічний аналіз мовної ситуації Києва, здійснений Галиною Залізник і Ларисою Масенко; судячи з матеріалів конференцій, які проводяться в Україні, можна говорити про різноаспектні інтереси в цій царині вчених Одеси, Донецька, Сімферополя; різноаспектні підходи до вказаної проблематики намічені в працях Марії Дмитрієвої, Ярини Пузиренко, вашої покірної слуги. Не можна не сказати про досягнення українського феміністського літературознавства (монографії Тамари Гундорової, Віри Агеєвої, збірники «Гендер і культура», «Жінка як текст» та ін.), філософський спектр бачення «чоловічого» і «жіночого» висвітлюють праці київського філософа Назіпа Хамітова.

Бібліографія з проблеми гендеру в лінгвістиці нараховує не один десяток праць, тому й може скластися враження вторинності проблеми, яка обговорюється на сьогоднішньому зібранні. Але чи можемо ми сказати, виходячи з постулату про глибоке вкорінення гендерної

проблематики в специфіку кожної лінгвокультурної спільноти, що українська мова й українська мовна особистість вивчені в ракурсі статево-рольових характеристик? Ні. Саме поняття «гендер» у свідомості більшості професійних лінгвістів доволі розмите, бо асоціюється з фемінізмом з супровідним негативно оцінним шлейфом, жінками – звісно, із супровідним іронічним шлейфом і сексом. Тому дозволю собі кілька хрестоматійних зауваг.

Гендер – це соціальна стать на відміну від біологічної, і продукується вона в процесі соціальної, культурної і мовної практики. За словами Алли Вікторівни Кириліної, «гендерний фактор, який враховує природну стать людини і її соціальні «наслідки», є однією з істотних характеристик особистості і протягом усього життя впливає на її усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб'єкта мовця іншими членами соціуму».

Власне лінгвістичний інструментарій гендерних студій постає у двох іпостасях, які умовно, розуміючи хисткість меж, можна кваліфікувати таким чином: 1) мова – це інструмент пізнання гендеру як самостійної міждисциплінарної парадигми, як своєрідної інтриги пізнання, за влучним висловом Ірини Халєєвої, з відповідним відгалуженням – лінгвістична гендерологія; 2) гендерно орієнтовані мовознавчі дослідження – це продукування додаткових знань про мову та комунікацію – гендерна лінгвістика.

Той фактор, що гендерні, в т. ч. лінгвістичні, дослідження проводяться жінками, зумовлюється не тільки й не стільки прагненням «своєю мовою про себе свідчити»: жіноча мова виокремлюється тому, що існує чоловіча, і навпаки; попри те, що різностатеві особи живуть у різних світах і різних мовах, вони на загал приречені бути разом й у своєму земному існуванні, і в парадигмі та практиці лінгвістичного пізнання. Фемінна репрезентативність дослідників проблеми «гендер і лінгвістика» – це вочевидь частковий вияв своєрідної соціопсихологічної потреби жіночої кооперації (аж ніяк не спрямованої проти чоловіків), прагнення окреслити специфічність гендерно окреслених мовних світів і пізнання таки маскулінного світу, у якому вони живуть. З іншого боку, хто як не жінки-лінгвісти здатні адекватно описати сценарії мовної поведінки своєї спільноти зсередини, відповідно – чоловіки здійснити такого ґатунку адекватний аналіз, як це, приміром, робить Й. Стернін у розвідці про чоловіче спілкування на групі пацієнтів чоловічої палати хірургічного відділення клінічної лікарні [Стернін, 1999].

Найважливіші аспекти гендерної лінгвістики:

1. Аналіз лексики української мови, його номінативної системи. Звернення до лексикографічних джерел, соціально й культурно значущих словників як основи історичної пам'яті нації, важливе при вивченні гендеру й відповідне традиціям лінгвістичних досліджень.

Істотним є підхід до маскулінності та фемінності – розподіл соціальних ролей чоловіків і жінок – як до одного з фундаментальних і універсальних факторів, які впливають на специфіку картини світу в українській культурі, фіксують гендерні асиметрії, а також визначають успіх або невдачу міжкультурної комунікації. Академічний словник української мови, хронологічно попередні видання – джерело вивчення номінацій чоловіків і жінок за професійною ознакою, статево-рольовими характеристиками, категоріальною роллю соціального статусу категорії роду. Повні лексикографічні зібрання фразеологічних одиниць, паремій, прислів'їв, приказок, крилатих слів і висловів української мови повинні бути охоплені гендерною оптикою бачення з урахуванням хронологічних параметрів зафіксованого лексико-фразеологічного масиву. У фокус цієї оптики, звісно, потрапляє дефініція, словникова стаття з вказівками на зразок *про чоловіка, жінку, жінкам забороняється нормами етикету*, які можуть бути скореговані і доповнені відповідно до широкого тла гендерного аналізу мови. Українські гендерні стереотипи лінгвокультурної репрезентації чоловіка та жінки мусять бути віднайдені в текстах українського фольклору, значний інтерес становить гендерна концептосфера українського анекдоту тощо.

Для вивчення гендерно значущих когнітивних основ міжкультурної комунікації важливо з'ясувати символічну складову гендеру в історіософському дискурсі про Україну: міф про «жіночність» України (Українська культура – це упредметнена в життєвих сенсах одинока жінка-мати, яка втратила все, крім Віри, Надії, Любові).

Неабияку роль відіграють соціопсихологічні рецепції фемінного характеру української ментальності (українська екзекутивність, яка корелює з репродуктивно-відновлювальним, імітативним, а не творчим началом, виявляє себе через виконавську, обслуговувальну активність і залежна від зовнішнього стимулювання й нарешті формує сакралізований образ жінки-матері, гіпертрофію якого у свідомості українського чоловіка фіксує поетичний пасаж *любов до материнства переросла всі видимі межі / і стала ознакою стилю*). Яким чином вказана психокультурна домінанта детермінує міжкультурну комунікацію Україна – Росія з її все-таки іншою «жіночністю» та комунікацію українського етносу з близьким і далеким зарубіжжям, зумовлену в т. ч. міграційними процесами ?

2. Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні вияви пізнання світу крізь призму чоловічої і жіночої оптики бачення, які інтегрують універсальні й національно специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної і комунікативної діяльності обох статей, а також визначені статтю особливості мовної діяльності й мовної поведінки.

Власне соціолінгвістичний аспект спрямований на дослідження дискурсивної діяльності обох статей в її усному та писемному виявах.

Попри хрестоматійне положення про те, що в різних суспільствах люди говорять по-різному, і що ці відмінності, глибокі й системні, відображають різні культурні цінності, комунікативна лінгвістика в Україні розвивається дуже мляво. Не досліджені мова українського міста і села, різножанрові комунікативні стратегії, відсутня хрестоматія усної української мови. Чи дає сучасна лінгвістика відповідь на питання про стереотипи мовної поведінки українців? Відсутність тривкої наукової традиції такого плану в україністиці значно утруднює власне гендерні дослідження, які мусять спиратися на дослідження комунікативних стратегій, але акцентувати гендерний вимір проблематики, яка відкриває нову наукову парадигму порівняно з парадигмою дослідження мовної діяльності як такої. Проте, сподіваємось, що активізація таких досліджень у ракурсі гендерної проблематики дасть змогу надолужити значне відставання української комунікативної лінгвістики від європейської і світової. Що зупиняє дослідника? Російськомовність українських міст, суржикомовність багатьох представників українського соціуму? Але ж функціонує українська мова в офіційній і неофіційній, публічній і приватній комунікації, звучить вона і в телерадіоефірі, у спонтанній комунікативній стихії міста і села, у політичному, професійному й сімейному спілкуванні, але конкретика живого (не друкованого) українського слова, на жаль, відлякує багатьох українців. Тому на перший план я б поставила нагальну необхідність аналізу гендерно маркованих характерологічних особливостей усної мови. Адже особливості мови, її виражальні засоби в цілому та виражальні засоби для концепту статі й пов'язаних з ним семантичних сфер надзвичайно важливі. На українськомовному матеріалі мусять бути верифіковані твердження про релевантність / нерелевантність статі в царині фонетичних, лексичних, граматичних особливостей усного дискурсу, відмінних асоціативних полів, співвіднесених з різними фрагментами картини світу в жіночій і чоловічій мові та ін.

Чекає на своє гендерне осмислення типологія мовленнєвих актів та жанрів (у розумінні А. Вежицької), як-от: прохання, наказ, погроза, привітання, вдячність, співчуття, комплімент, вибачення, жарт, анекдот, флірт, тост та ін. Наприклад, встановлено, що жінкам – носіям німецької мови більше, ніж чоловікам, властиві жарти, спрямовані на себе. У російському мовному середовищі така тенденція була помічена у чоловіків. А яка специфіка мовної поведінки українського чоловіка і жінки за етно- та лінгвоментальними показниками інтравертності українського психотипу як такого? Адже помічено: в нестандартній ситуації українець боїться виглядати смішним, і ця боязкість розвинула в ньому схильність до самоіронії, дивовижну здатність не сміятися, а посміюватися з самого себе. До речі, інтравертно-фемінним за своєю природою є український образ світу як сімейно-родинного

затишку, малої соціальної групи, поза якою українська людина на загал не схильна виявляти своє єго, що, на нашу думку, суттєво впливає на комунікативний клімат українського соціуму.

Цікавий спектр гендеру видається для вивчення сучасної політичної комунікації, позначеної на загал у сучасному суспільстві переходом від радянської маскулінної (свої – вороги) форми влади до фемінної, себто витонченого маніпулювання, коли людина «контролюється» не «ззовні», але «зсередини», є запрограмованою внутрішньо не вільною, перебуваючи у власному ілюзорному полі «наче свободи». У царині дослідження української сімейної комунікації слід пам'ятати соціолінгвістичне положення, що саме жінка, берегиня сім'ї, в аспекті суто мовного виховання насамперед впливає на сина, а не дочку, а отже, в психічну структуру інтегрується не тільки мовний код (російська, українська, суржик), а й акумульований у цій мові образ світу, який екстраполюється не тільки на індивідуальне буття чоловічого індивіда, а й на соціальні інститути, моделі поведінки, які знову ж таки мусять розглядатися в ракурсі фемінного характеру української ментальності.

Важливим соціолінгвістичним фактором репрезентації мовної особистості є її професійна належність, тому гендерний аспект мовної діяльності представників різних професій мусить привертати увагу дослідників.

Об'єктом лінгвістичного опису та моделювання мусить стати гендерно маркований відеоряд та його вербальна репрезентація в телевізійній, а також друкованій рекламі. Суттєво підкреслити, що вичленування типу гендерно маркованої дискурсивної діяльності як об'єкта аналізу не обмежується приписами й залежить хіба що від широти лінгвістичного бачення проблеми дослідником. Тексти шлюбних оголошень, вітальних листівок, могильних надписів та ін. – усе це мусить потрапляти в поле зору дослідника.

3. Психолінгвістичне дослідження писемних текстів, породжуваних чоловіками та жінками, мусить дати статистичний аналіз уживаного лексику за його семантичними та граматичними характеристиками, характер синтаксичних конструкцій, типологію мовних помилок та ін.

Неабиякий інтерес становить гендерна атрибуція прозових і поетичних текстів, адже за імпліцитними концепціями жіночих і чоловічих текстів стоять стійкі культурні стереотипи, які фіксують відмінності гендерних моделей саморепрезентації, якщо йдеться про поетичний текст, та художньої об'єктивізації реальності – у прозі.

Особливо слід наголосити на актуальності систематизації й опису гендерних особливостей асоціативної поведінки на матеріалі української мови, що відкріє відповідний вимір мовної свідомості українця, закарбований у ній образ світу. Теоретичні та практичні настанови у

численних публікаціях Олени Ігорівни Горошко мусять дати імпульс для студій такого ґтибу насамперед у плані вивчення асоціацій на сти-мули *чоловік, жінка, український чоловік, українська жінка*.

4. Окремо варто зупинитися на значущості вивчення гендерно чутливої невербальної семіотики в її семіотичному вияві (праці Г. Крейдліна) та вербально-семіотичному. Мова голосу, жесту, очей, запаху та ін. повинна стати об'єктом фіксації та ретельного аналізу. Неабияку цінність мав би словник таких кодів на матеріалі безпосереднього спостереження та із залученням текстів художньої літератури, з-поміж яких неважко віднайти й національно специфічні ознаки. *<...> і саме народні пісні лепсько їй удавалися, була в неї, бозна-звід-кіль, ота природна, жіноцьки-грудна – колодязним провалом углиб – етнічна інтонація, яку фіг підробши <...>* (Забужко, Польові...)

У спектрі культурних та комунікативних проєкцій жіночого / чоловічого мовчання, ми переконані, неважко віднайти національно озвучені ознаки.

Не зупиняючись докладно на методологічних принципах лінгвістично орієнтованих гендерних студій, які докладно описані в літературі, хочу акцентувати деякі моменти. Окреслені аспекти вимагають неабиякої теоретичної підготовки дослідника, копіткої праці із залученням технічних засобів, методу анкетування, експерименту, неабиякої спостережливості та наукової інтуїції. Але іншого шляху на ринок інтелектуальних ідей із своїм товаром у царині гендерної лінгвістики немає. Практичне дослідження української гендерної картини світу мусить вписатися у світовий контекст науково-пізнавальної парадигми саме в аспекті своєї специфічності, інакшості, закоріненої в культурні традиції, ментальні та соціопсихологічні стереотипи тощо.

Окремо хотілося б наголосити на ролі українського художнього дискурсу в пізнанні мови взагалі і розглядуваної на сьогоднішньому зібранні проблеми зокрема. Українська нація літературоцентрична за своєю суттю. Не в тому розумінні, що художній текст справляє помітний вплив на дискурсивну діяльність пересічного носія мови, а в сенсі доволі точної, нетиражованої, якщо говорити про справжнього майстра слова, а не епігона, фіксації етно- та лінгвоментальних підвалів дискурсивної діяльності

Особливо хотілося б наголосити на пізнавальній значущості такого метамовного коментування, яке розкриває глибинні лінгвальні механізми гендерної комунікативної лінгвістики. Пасаж з повісті В. Шевчука «Декоративна жінка» став об'єктом, здебільшого мовчазним, не тільки материнських, але і її словесних виливів і скарг; жінки, здається, потребують для себе такої смітнички, яка фіксує гендерний вимір лінгвософського розуміння співрозмовника як точки прикладання чиєїсь вербальної сили, своєрідної «продуховини», печери, яка поглинає слова. Гостре відчуття жінкою браку спілкування як

іманентної ознаки її психічної структури блискуче демонструє самохарактеристика Ірини Жиленко із специфічно жіночими благальними інтонаціями: *І клопотам моїм кінця не видно. / Пери, сапай, неси земний свій хрест. / Хоч би озвалась з-за струмка сусідка. / Хоч би навчився говорити пес.*

Накреслені проблеми й аспекти, ясна річ, не вичерпують усієї перспективи гендерних досліджень. Але й наведений перелік переконливо свідчить, що впоратися з цими завданнями не під силу одному колективу. Потрібна консолідація та скоординована робота всіх науковців, які працюють у цій царині. Власне, на таку консолідацію та координацію наукових пошуків і спрямований семінар, який, сподіваємося, переросте в конференцію з видруктованими матеріалами.

Я далека від того, щоб зорієнтувати дослідження винятково на україномовну гендерну репрезентацію соціуму, хоча вона є звичайно пріоритетною. Україна – поліетнічна держава, а тому ми будемо вітати такі наукові студії, у яких буде наявний диференційований підхід до вивчення мовних стратегій українськомовних та російськомовних українців, етнічних росіян, інших субетносів, які проживають в Україні, у т. ч. в аспекті їхньої гендерно освяченої міжкультурної комунікації. Особливий інтерес становить розгляд категорії гендеру крізь призму соціальних параметрів «ідентичність», «клас», «нація», «глобалізм».

Список опублікованих праць д.ф.н., проф. Лесі Олексіївни Ставицької

1. «В незнане вгвинчуй мисль, як вихори спіральні...» (Порівняння в поезії М.П. Бажана) / Л.О. Ставицька // *Культура слова*. – К.: Наукова думка. – 1984. – Вип. 29. – С. 31-35.
2. Образне слово Миколи Бажана / Л.О. Ставицька // *Українська мова і література в школі*. – 1986. – № 10. – С. 31-35.
3. Про характер взаємодії категорії індивідуально-поетичного стилю і літературної мови / Л.О. Ставицька // *Мовознавство*. – 1986. – № 4. – С. 61-65.
4. Смысловая структура символу «вітер» у поезії П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана / Л.О. Ставицька // *Тези респуб. науково-теоретичної конференції «Молоді учені-суспільствознавці – 70-річчю Великого Жовтня»*. – Львів, 1987. – С. 199-200.
5. «В натхненному бурхливоморі» (Поетичне слово Михайля Семенка) / Л.О. Ставицька // *Вісті з України*. – 1987. – № 49. – С. 5.
6. І.С. Нечуй-Левицький: портрет, пейзаж / Л.О. Ставицька, С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт, Н.Г. Сидяченко та ін. // *Українська мова і література в школі*. – 1988. – № 10. – С. 61-65.
7. Музичний образ в поезії М. Бажана / Л.О. Ставицька // *Культура слова*. – К.: Наукова думка. – 1988. – Вип. 34. – С. 16-19.
8. Ріка життя і лебеді часу / Л.О. Ставицька // *Культура слова*. – К.: Наукова думка. – 1988. – Вип. 35. – С. 13-17.
9. Лексичні русизми у тексті українських газет / Л.О. Ставицька // *Тезиси респуб. Научной конференции «Двуязычие в советском обществе»*. – Вінниця, 1988. – С. 296-297.
10. Словесна композиція пейзажних картин І.С. Нечуя-Левицького / Л.О. Ставицька // «Творча індивідуальність І.С. Нечуя-Левицького і літературний процес»: збірник тез і доповідей респуб. наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження І.С. Нечуя-Левицького. – Черкаси, 1988. – С. 112-113.
11. Дорога зустрічей і тиха путь прощань / Л.О. Ставицька // *Вісті з України*. – 1988. – № 22. – С. 5.
12. Вихре, радісний вітре / Л.О. Ставицька // *Вісті з України*. – 1988. – № 49. – С. 5.
13. Індивідуальний стиль М.П. Бажана в сучасній українській літературній мові / Л.О. Ставицька, В.В. Німчук, В.М. Русанівський, І.П. Чепіга та ін. // *Жанри і стилі в історії української літературної мови*. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 199-215.
14. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи / Л.О. Ставицька // *Семасіологія і словотвір*. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 98-102.

15. «Нікого я так не люблю, як вітра вітровіння» / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка. – 1989. – Вип. 35. – С. 21-25.
16. Про один поетичний образ Тараса Шевченка / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка. – 1989. – Вип. 37. – С. 33-36.
17. Культура української мови: довідник / Л.О. Ставицька, С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін. – К.: Либідь, 1990. – С. 233-239, 274-277, 103-114.
18. Гармонія крізь тугу дисонансів / Л.О. Ставицька // Культура слова – К.: Наукова думка. – 1990. – Вип. 38. – С. 5-10.
19. Великий гранослов свого народу (До 95-річчя з дня народження М.Т. Рильського) / Л.О. Ставицька, С.Я. Єрмоленко, К.О. Бойко, Л.О. Пустовіт та ін. // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 3-11.
20. Серцем вистраждане слово / Л.О. Ставицька // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 23-29.
21. «Учив співати вітер...» (Мова української радянської поезії 20-х років) / Л.О. Ставицька. – К.: Знання, 1990.
22. Про паронімічну формулу *білий біль* у мові сучасної поезії / Л.О. Ставицька // Стилiстика української мови : зб. наук. праць. – Київ, 1990. – С. 18-25.
23. «Не міряй ти безмірного безкраїм» (До 120-річчя від дня народження Лесі Українки) / Л.О. Ставицька, С.Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1991. – № 1. – С. 7-14.
24. «Похорон друга» Павла Тичини / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка. – 1991. – Вип. 41. – С. 5-10.
25. Лесине зоряне небо / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1991. – Вип. 40. – С. 10-14.
26. Крапка, кома і .. / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 42. – С. 29-33.
27. «.. в болю білий колір» / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка. – 1992. – Вип. 43. – С. 35-40.
28. «Я тільки приніс тобі запах слова...» / Л.О. Ставицька // Мовознавство. – 1993. – № 6 – С. 28-33.
29. Активні лексико-семантичні процеси в україномовній пресі 1987-1992 рр. / Л.О. Ставицька, К.В. Ленець // *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.* – Opole, 1993 – S. 219-224.
30. «Тебе ніколи не мучила даль?» (До 100-річчя від дня народження Миколи Хвильового) / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1994. – Вип. 45. – С. 21-26.
31. Метонімія / Л.О. Ставицька // Українська літературна енциклопедія. – К., 1995. – Т.3. – С. 348-349.
32. Мова художньої літератури / Л.О. Ставицька // Українська літературна енциклопедія. – К., 1995. – Т.3. – С. 391-392.
33. Метаграма / Л.О. Ставицька // Українська літературна енциклопедія. – К., 1995. – Т.3. – С. 345.
34. Що ж записано у книгу життя? (про одну поетичну метафору) / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1996. – Вип. 46-47. – С. 57-63.

35. Культура мови на щодень / Л.О. Ставицька, С.Я. Єрмоленко, К.В. Ленець, Л.О. Пустовіт та ін. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 5-27.
36. Образ України в поезії Євгена Маланюка / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1997. – Вип. 50 – С. 22-26.
37. Про символіку драм Миколи Куліша / Л.О. Ставицька // Українська мова та література. – 1997. – № 24 (40). – С. 5.
38. Лінгвопоетичний аналіз новели М. Хвильового «Я» (Романтика) / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 1998. – № 11. – С. 10-12.
39. Стильова норма українського символізму / Л.О. Ставицька // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 35-40.
40. Динаміка художньої семантики епітета *блакитний* в українській поетичній мові ХХ ст. / Л.О. Ставицька // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998. – С. 78-79.
41. Тенденції образного слововживання в українському символізмі / Л.О. Ставицька // Матеріали міжнародної славістичної конференції пам'яті професора Кост. Трофимовича. У двох томах. Т.1. – Львів, 1998. – С. 234-237.
42. Мовно-образна структура роману В. Підмогильного. Стаття перша / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 1999. – № 4. – С. 15-17.
43. Мовно-образна структура роману В. Підмогильного. Стаття друга / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 1999. – № 5. – С. 10-11.
44. Кримінальне аргі і українська мова / Л.О. Ставицька // Механізми захисту прав і свобод людини : матеріали науково-практ. конференції 11-12 червня 1999 р. – К., 1999. – С. 133-137.
45. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. / Л.О. Ставицька. – К.: Правда Ярославичів, 2000.
46. Мовностильові тенденції в художній прозі 90-х років / Л.О. Ставицька // Українська мова. – Ороле, 1999. – С. 153-169.
47. «О скільки снів і скільки слів мені наснилося...» / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2000. – № 3. – С. 26-30.
48. Про взаємодію жаргону і сленгу / Л.О. Ставицька // Українська мова та література. – 2000. – Ч. 15. – С. 7-8.
49. Поезія, в якій плачуть наші сни / Л.О. Ставицька // Рідний край. – 2000. – № 1. – С. 54-56.
50. Короткий словник жаргонної лексики (на матеріалі сучасної української літератури) / Л.О. Ставицька // Слово і час. – 2000. – № 4. – С. 54-58.
51. Дім буття з поліпшеним плануванням / Л.О. Ставицька // Критика. – 2000. – Ч. 3. – С. 17-19.
52. Поетичне і прозове слово Володимира Сосюри / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К.: Наукова думка, 2000. – Вип. 53-54. – С. 91-98.
53. Урбаністичні форми мовної комунікації у творах Панаса Мирного / Л.О. Ставицька // Панас Мирний і літературний процес. – Полтава, 2000. – С. 111-114.
54. Функціонування жаргонної лексики в сучасній українській уснорозмовній мові / Л.О. Ставицька // Вісник Харківського університету. – Харків, 2000. – Вип. 491. – С. 294-296.

55. Лексикографічне опрацювання жаргонної лексики в «Короткому словнику жаргонної лексики» / Л.О. Ставицька // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – 2000. – № 6. – С. 48-50.
56. Жаргонна лексика у мові сучасної української газети / Л.О. Ставицька // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повід. Шостої Всеукраїнської наук.-теор. конф. 11-13 трав. 2000 р. – Львів, 2000 – С. 394-397.
57. Державна мова чи мова держави? / Л.О. Ставицька // Актуальні проблеми захисту прав і свобод людини в Україні : тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ, 19-20 травня 2000 року. – К., 2000. – С. 115-120.
58. Соціокультурні аспекти української жаргонології / Л.О. Ставицька // Динамизм соціальних процесів в постсоветском обществе : материалы международного семинара. – Луганск-Женева, 2000. – С. 174-181.
59. Украинская жаргонология: итоги, проблемы, перспективы / Л.О. Ставицька // Российско-украинский бюлетень. – 2000. – № 6-7. – С. 164-169.
60. Жаргонна фразеологія в «Короткому словнику жаргонної лексики української мови» / Л.О. Ставицька // Frazeografia słowiańska. – Opole, 2000. – S.147-148.
61. Арготична лексика як засіб реалізації гумору та іронії в художній літературі 80-90 р.р. XXст. / Л.О. Ставицька // Świat humoru. – Opole, 2000. – S. 621-627.
62. Языковое своеобразие украинского молодежного сленга (в сопоставлении с русским) / Л.О. Ставицька // Актуальные проблемы диалектологии : тезисы докл. межвуз. науч. конф. 24-26 ноября 1999г. – Вологда, 1999. – С. 45-47.
63. Культура мови на щодень / Л.О. Ставицька, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, Н.С. Дужик, С.Я. Єрмоленко та ін. – К.: Довіра, 2000. – С. 5-27.
64. Національна ідея в дзеркалі образу України в українській поезії 10-30 р.р. / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2001. – № 4. – С. 15-17.
65. Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2001. – № 11. – С. 13-16.
66. Проблеми й аспекти вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект / Л.О. Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55-68.
67. Лексична структура поетичної реальності у ліриці Лесі Українки / Л.О. Ставицька // Культура слова. – К., 2001. – Вип. 59. – С. 14-19.
68. Суржик: термінологічно-поняттєва парадигма / Л.О. Ставицька // Українська термінологія і сучасність – К.: КНЕУ, 2001. – С. 271-274.
69. Епістолярна лінгвістика / Л.О. Ставицька // Критика. – 2001. – Ч. 4 (42). – С. 34.
70. Кровозмісне дитя двомовності / Л.О. Ставицька // Критика. – 2001. – Ч. 10 (48) – С. 20-24.
71. Суржик: суміш, мова, стиль? / Л.О. Ставицька // Динамизм соціальних процесів в постсоветском обществе. – Вип. 2. – Ч. 1: Филологические науки. – Луганск: Знание, 2001. – С. 102-119.
72. Суржик: соціо- та етнопсихологічні передумови виникнення і побутування / Л.О. Ставицька // Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія : зб. наук. праць: У 2 ч. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 113-115.
73. Слово про мову. Стаття перша / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2002. – № 6. – С. 16-17.

74. Блудний суржик: міф, мова, стиль / Л.О. Ставицька // Мандрівець. – 2002. – № 1. – С. 18-27.
75. Національно-мовна специфіка сучасного українського сленгу / Л.О. Ставицька // Південний архів: зб. наукових праць. Філологічні науки. – Вип. 14. – Херсон, 2002. – С. 115-121.
76. Дискурсивне освоєння метамовних коментарів у сфері жаргоновживання / Л.О. Ставицька // Научные записки Луганского государственного педагогического университета. Серия «Филологические науки». – Луганськ: Альма Матер, 2002. – С. 247-270.
77. Сучасний український інтержаргон: проблеми й аспекти вивчення / Л.О. Ставицька // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. україністів. – К.: Пульсари, 2002. – С. 213-216.
78. Російськомовні українці: хто вони? / Л.О. Ставицька // Записки з загальної лінгвістики. – Вип. 5: Мова та національна свідомість. – Одеса: Астропринт, 2002. – С. 24-34.
79. Короткий російсько-український словник контрастивної лексики / Л.О. Ставицька, К.В. Ленець. – К.: Довіра, 2002.
80. Слово про мову. Стаття друга / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 20-23.
81. Мова і стать / Л.О. Ставицька // Критика. – 2003. – Ч. 6. – С. 29-34.
82. Картина світу у бурсацько-семінарському жаргоні / Л.О. Ставицька // Південний архів : збірник наукових праць. Філологічні науки. – Випуск XXI. – Херсон, 2003. – С. 93-98.
83. Соціопсихологічні аспекти мовної діяльності «російськомовних українців» / Л.О. Ставицька // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство : збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 74-79.
84. Гендерні аспекти жаргоновживання / Л.О. Ставицька // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. – Вип. 4. – Т. 1. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. праць. – Луганськ: «Альма-матер», 2003. – С. 240-253.
85. Гендерно отмеченные номинации в системе современного сленгового словоупотребления (на материале украинского и других славянских языков) / Л.О. Ставицька // Гендер: Язык, Культура, Коммуникация: материалы Третьей международной конференции 27-28 ноября 2003. – Москва, 2003. – С. 215.
86. Жаргонна лексика у рекламному дискурсі / Л.О. Ставицька // X Международная конференция по функциональной лингвистике. «Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации». Ялта, 29 сентября – 4 октября 2003. : сб. науч. докладов. – Ялта, 2003. – С. 321-322.
87. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л.О. Ставицька. – К.: Критика, 2003.
88. Гендерна лінгвістика: українська перспектива / Л.О. Ставицька // Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 58-66.
89. Не законослухняна мова / Л.О. Ставицька // Коментар. – 2004. – № 3. – С. 8.
90. Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті / Л.О. Ставицька // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – Симферополь, 2004. – № 49. – Том 1. – С. 146-148.

91. Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік»)/ Л.О. Ставицька // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. – Вип. 5. – Т.3. – Серія «Філологічні науки»: зб. наук. праць / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2004. – С. 58-66.
92. Мова, освячена статтю (універсальні та національні комунікативні стратегії) / Л.О. Ставицька // Студії з україністики. – Випуск VI. –Лінгвістика та лінгводидактика. – К., 2004. – С. 147-164.
93. Антоненко – Давидович Б.Д. / Л.О. Ставицька // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004 – С. 27.
94. Віршова мова / Л.О. Ставицька // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С. 81.
95. Епіфора / Л.О. Ставицька // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С. 175-176.
96. Кундзіч О.Л. / Л.О. Ставицька // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С. 287.
97. Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (За даними асоціативного експерименту зі словами **мати, батько**) / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2005. – № 5. – С. 47-51.
98. Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (За даними асоціативного експерименту зі словами **мати, батько**) / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2005. – № 6. – С. 45-50.
99. Дискурс помаранчевої пристрасти / Л.О. Ставицька // Критика. – 2005. – № 3 (89). – С. 13-16.
100. Асоціативне поле запаху в сучасній українській мовній свідомості (гендерний аспект) / Л.О. Ставицька // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия «Филология». – Симферополь, 2005. – Том 18 (57). – № 1. – С. 216-220.
101. Дискурс президентської виборчої кампанії 2004 р. в Україні крізь призму гендеру / Л.О. Ставицька // Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами ІУ Міжнародної наукової конференції. – Черкаси, 2005. – С. 131-133.
102. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л.О. Ставицька. – К.: Критика, 2005.
103. Український жаргон. Словник / Л.О. Ставицька. – К.: Критика, 2005.
104. Дискурс помаранчевої хвилі / Л.О. Ставицька // Дивослово. – 2006. – № 1. – С. 42-45.
105. «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології / Л.О. Ставицька // Мовознавство. – 2006. – № 2-3. – С. 118-129.
106. Гендерний вимір ольфакторної комунікації / Л.О. Ставицька // *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. 2. část – Olomouc, 2006. – С. 483-494.
107. Проблеми інтерпретації та лексикографічного опрацювання лайливої лексики / Л.О. Ставицька // Вербальна агресія як мовно-культурний і соціальний феномен. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006 – С. 6-20.

108. Жаргонна лексика у рекламі / Л.О. Ставицька // Слово в словаре и дискурсе: Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальгера. – М.: «Издательство «Элпис», 2006 – С. 369-375.
109. До проблеми обценної лексики у мовній діяльності різногендерних суб'єктів / Л.О. Ставицька // Актуальні проблеми менталінгвістики : збірник статей за матеріалами V Міжнародної наукової конференції. – Черкаси, 2007. – С. 185-187.
110. Стаття крізь призму запаху / Л.О. Ставицька // Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2006. – Вип. 38. – Ч.ІІ. – С. 72-78.
111. Суржик: міф, мова, комунікація // Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти : зб. наук. пр. / Ін-т укр. мови НАН України. Відділ соціолінгвістики; за заг. ред. Л. Ставицької / Л.О. Ставицька, В.М. Труб. – К.: Унів. вид.-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 31-120.
112. Комунікативні стратегії вживання обценної лексики (гендерний аспект) / Л.О. Ставицька // Славянские языки и культура : материалы Международной конференции. – Тула, 2007. – С. 134-136.
113. Українські запозичення в російському і польському жаргонах / Л.О. Ставицька // Студії з україністики. Скарби культури – безсмертя нації. – К., 2007. – С. 119-132.
114. Метафорична матриця українського еротичного лексикону / Л.О. Ставицька // Вісник Одеського національного університету. – Т.12. – Вип. 3. – Філологія: Мовознавство. – Одеса, 2007. – С. 162-166.
115. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників / Л.О. Ставицька. – К.: Критика, 2008.
116. Етноментальні та лінгвоментальні проєкції гендерних стереотипів та дискурсивних практик в українській лінгвокультурі / Л.О. Ставицька // Матеріали VI Міжнародного конгресу україністів. Мовознавство : збірник наукових статей. – К., 2007. – Кн.5. – С. 665-674.
117. Сучасний стан лінгвогендерологічних студій в Україні / Л.О. Ставицька // Мовознавство. – 2008. – № 2-3. – С. 236-246.
118. Гендерні дослідження в українській соціолінгвістиці: стан і перспективи / Л.О. Ставицька // XIV Міжнародний конгрес на слависти. – Охрид, 10-16 вересня 2008 : збірник на резимеа. – I том. – Лінгвістика. – С. 234-235.
119. Термінологічне поле «обценність»: структура, когнітивні параметри / Л.О. Ставицька // *Ucrainica III. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. 1 část.* – Olomouc, 2008. – С. 23-27.
120. Соотношение «(телесный) верх-низ» в сексуально-эротическом и обценном украинском лексиконе / Л.О. Ставицька // *Acta Ethnographica*, 2009. – 54 (1). – P. 177-182.
121. Українська лексика в російському та польському жаргонно-сленговому вокабулярі / Л.О. Ставицька // *Varietäten im Slavischen. Substandardne варианты славянских языков. Ausgewählte Beiträge.* Избранные статьи, 2009. – С. 191-202.
122. Прагматика українських проклять / Л.О. Ставицька // Наукові записки Луганського національного університету. – Вип. 8. – Т1. – Серія «Філологічні науки» : зб. наук. праць [Пред'явлення світу в гуманітарних дискурсах] / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2009. – С. 168-182.

123. Знову про мову і політику / Л.О. Ставицька, С.Я. Єрмоленко // Слово просвіти. – № 36 (517). – 10-16 вересня 2009.
124. Рвущийся канат над бездною, или кровосмесительное дитя постмодернизма (попытка лингвософской интерпретации суржика) / Л.О. Ставицька // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textology.ru/article.aspx?ald=78>
125. Про термін *ідіолект* / Л.О. Ставицька // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 3-17.
126. Этнические стереотипы в языковом сознании русских и украинцев / Л.А. Ставицкая, О. Балясникова, А. Нистратов, Е. Ощепкова, Е. Тарасов, Н. Уфимцева // Психолінгвістика : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. – Вип. 4. – С. 106-118.
127. Дискурсивне поле української маршрутки / Л.О. Ставицька // Критика. – 2009. – № 11-12 (145-146). – С. 24-26.
128. Дискурс української маршрутки / Л.О. Ставицька // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – Вип. 169. – 2009. – С. 34-39.
129. Соціолінгвістика: про мову «тут» і «тепер» / Л.О. Ставицька // Слово просвіти. – № 14 (547). – 8-14 квітня 2010 – С. 6.
130. Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови / Л.О. Ставицька // Соціолінгвістичні студії; за заг. ред. Л.О. Ставицької. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 10-17.

Рецензії на праці Л.О. Ставицької

Вербовий Микола. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови // *Ucrainistica* : зб. наук. праць. – Кривий ріг, 2004. – С. 100-102.

Загнітко Анатолій, Оліфіренко Леся. Рец. на кн.: Ставицька Леся. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. XX ст. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 154 с. // *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Випуск 7 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 295-299.

Карпіловська Є. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови // *Мовознавство*. – 2004. – № 2-3. – С. 92-94.

Кровицька Ольга. Рецензія на: «Леся Ставицька. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – Київ: Критика, 2003. – 336 с.» // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. – Випуск 1. – Львів, 2006. – С. 271-273.

Мацюк Г. Про вербальну свободу, або про монографію Лесі Ставицької «Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціяція української мови» // *Українська мова*. – 2008. – № 1. – С. 131-135.

Рижкова Ольга. Як ми насправді говоримо, або РЕВЕ ТА СТОГНЕ ДЖИП «ЧЕРОКІ» // *Друг читача*. – 2005. – № 16.

Соболева И.А. Жаргон в фокусе лексикографической «оптики» Л.А. Ставицкой // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. – 2008. – № 17 (156). – С. 166-171.

Сологуб Н.М. Леся Ставицька. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. XX ст. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 154 с. // *Українська мова*. – 2002. – № 4 – С. 105-109.

Терлак Зеновій. Незвичний об'єкт лексикографічного опрацювання. Рец. на кн.: Ставицька Л.О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. – К.: Критика. – 2008. – 454 с. // *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. – Вип. 46. Ч. 2. – С. 249-254.

Щур Ірина. Словник жаргонної лексики // *Дивослово*. – 2004. – № 4. – С. 74-75.

УДК 811.161.2'27'23
ББК 81.2–Ук
С75

Рекомендувала до друку вчена рада Інституту української мови
НАН України (протокол № 12 від 19 листопада 2015 р.)

Видання підготували:

П.Ю. Гриценко, доктор філологічних наук, професор (відпо-
відальний редактор);

С.О. Соколова, доктор філологічних наук;

Л.Т. Масенко, доктор філологічних наук, професор;

В.М. Труб, доктор філологічних наук;

О.М. Данилевська, кандидат філологічних наук;

О.Г. Руда, кандидат філологічних наук;

Т.М. Сукаленко, кандидат філологічних наук;

С.В. Андрусенко

Рецензенти:

Є.А. Карпіловська, доктор філологічних наук, професор, за-
відувач відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту
української мови НАН України;

Н.П. Шумарова, доктор філологічних наук, професор, заві-
дувач кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київ-
ського національного університету імені Тараса Шевченка

С75 Л.О. Ставицька. Гендер: мова, свідомість, комунікація / Інститут укра-
їнської мови НАН України. – К.: КММ, 2015. – 440 с.: [4] арк. іл., портр.

ISBN 978-966-1673-31-0

Монографія є першим в україністиці фундаментальним дослідженням з лінгвогендерології. Працю присвячено проблемі концептуалізації статі в українській фразеології та мовній свідомості українців, у ній досліджено гендерно релевантні комунікативні стратегії та особливості слововживання. Уперше на українському матеріалі описано різнотипні стратегії й тактики невербальної комунікації в гендерному аспекті. Робота поєднує елементи метааналізу та результати здійсненого автором психолінгвістичного експерименту, спостереження за усним спонтанним мовленням, аналіз українського художнього дискурсу XIX–XX ст.

Книжка адресована філологам, соціологам, психологам, усім, хто цікавиться проблемами маніфестації людей різної статі в українській мові, приписуваних їм оцінок, а також вербального й невербального самовираження чоловіків і жінок.

Інститут української мови НАН України © 2015

© ТОВ «КММ» © 2015

**Національна академія наук України
Інститут української мови**

Леся Олексіївна Ставицька

Гендер: мова, свідомість, комунікація

Монографія

Відповідальний редактор: П.Ю. Гриценко

Художній редактор: Л.М. Чуприна

Технічний редактор: І.П. Тарасов

Комп'ютерна верстка: І.І. Тарасов

Підписано до друку 16.02.2016. Формат 60х90/16.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум. др. аркушів 27,5.
Шрифт Times. Наклад 300 прим.

Видавництво ТОВ «КММ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2373

Віддруковано на ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4
Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011 р